

Qismət Yunusoğlu
Bakı Dövlət Universitetinin
müəllimi

(XXIII yazı)

Qərbi Avropa və regional mətbuat səhifələrində 2021-ci ilin yayında aşağıdakı məzmununda növbəti saxta, uydurma və yalan məlumat yayılmışdır:

-Yunan həkim və tarixçi Anastasios Mavrakis Türkiyə Cumhuriyyətinin Sivas bölgəsində (Fərat çayının mənbəyi yaxınlığında, Malatya və Kayseri şəhərləri, Pinərbaşı və Dərəndə yaşayış məntəqələri arasında) Gürün şəhərində guya hay kilsəsinə və hay sürüsünə məxsus "Müqəddəs Ana" məbədi aşkar etmişdir və "məlum olmuşdur" ki, bu bölgə tarixən hayların sıx məskunlaşdığı ərazidir.

Hay kilsəsinin və ibtidai insan-hay sürüsünün Türk-Müsəlman dünyasına qarşı minilliklər boyunca sərhədbilməz xəyanəti, hiyləgərliyi, düşmənçəsinə əməlləri formaca fərqli olsa da, məzmunca eynidir. Həm də əzəli Türk-Müsəlman ərazilərində tarixən təşəkkül tapan köknəli maddi-mədəni, dini-sakral... ocaqlarını, ruhsal-duyğusal irs nümunələrini etnomorfoloji baxımdan "erməni"ləşdirmək, əgər bu cür olmasa-məhv etmək, Türk-Müsəlman izini yer üzündən silmək və yox etmək bu sürünün milli-irqi məqsədi olmuşdur.

Ümumilikdə, Bütöv Azərbaycan da, eləcə də Qərbi Azərbaycan, o cümlədən Göyçə mahalı da hay kilsəsinin bu mürtəce niyyətinə şərik olmuş birləşmiş düşmən sıralarının hədəfinə çevrilmiş və çox təəssüf ki, bu saxta hiylələr məhv edilməsi (amma, mümkün olacaq!) çətin olacaq güclü bir şübhə kimi hazırda da fəaliyyətdədir.

Göyçə mahalı (təbii-coğrafi ərazi baxımından Göyçə gölünü əhatələyən-Basarkeçər, Çəmbərək, Zəngikənd, Kəvər və Qaranlıq nahiyələr və kəndlər, yurdlar, obalar...) dini-mənəvi tariximizin zəngin səhifələrini özündə yaşatdığı üçün dinsiz hay kilsəsi tərəfindən Türk-Müsəlman dünyasının bu sakral mədəniyyətinə qarşı soyqırım qəliamları törədilmişdir. Əsrlərdə davam edən bu acı faciələrə baxmayaraq ilahi Haqqa tapınan bu ruhani-irfani inanc məkanları (məqamları) xalqımızın milli-mənəvi xəzinəsindən və yaddaş-təfəkkür irsindən silinmiş, qorunub saxlanılmışdır.

Eləcə də bütünlüklə Türk-Müsəlman mənşəli Basarkeçər nahiyəsinin doğma kəndlərində, Sak-Oğuz köknəli yurdlarında...olan müqəddəs ünvanlı maddi-dini abidələrimiz kimi.

Göyçə gölünün cənub-şərq əraziləri, Şərqi Şahdağ silsiləsi arasın-

da tərəkəmə-rəncəb elatının kəndləri (Qırxbulaq, Şişqaya, Gödəkbulaq, Tüstülü, Yuxarı və Aşağı Zağalı, Çaxırlı, Babacan, Dərəkənd, Pəmbək, Göysu, Qaraiman, Qaraqoyunlu, Hüseynquluuşağı (Nəri-manlı), Sarıqaya, Daşkənd...) xristianlığaqədərki və Alban mədəniyyətinin maddi-tarixi irsi ilə yanaşı, qədim-əski qəbiristanlıqlarla, ibadət ocaqları, dini-irfani təlim mərkəzləri, ziyarət məkanları... ilə bölgə üzrə tanınmışlar.

Xüsusilə qədim (yaşı e.ə.III-III əsrdən hesablanan) Alban mədəniyyətinə məxsus (tədqiq edilməmiş və ya hay kilsəsi tərəfindən XX əsrdə "erməni"ləşdirilmiş) yazılı daş kitabələrinin, qəbirüstü xaç işarəli

liyi"ndə salınmış, o yer də bərəkətinə görə xüsusi qorunan ərazi olub.

Xalqımızın müdrik şairi və ozanı, 200 illiyi Böyük Turan ellərində böyük coşqu ilə keçirilən Aşiq Ələsgər Alməmməd oğlunun (1821-1926) doğma Ağkilsə kəndi də (eləcə də Aşığın Dədə-Soy ocağı) bu mənada xüsusi tarixə malikdir. Deyilənə görə, Şah İsmayıl Xətai ilə (1487-1524) soy-qan qohumluğu olan Aşiq Ələsgərin ulu babası Talıbxan Dədə (kəndin əsasını qoyanlardan biri) XVI əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil mahalının Şeyx ocağının müridlərindən olmuş, dini-irfani təriqətin sədaqətli davamçısı kimi Göyçə mahalına köç etmiş və burada, Ağkilsə kəndində

kənara tökülürdü...

Bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, Ərdəbil və Sulduz mahalından köçən Sufi-irfan sahibləri, müridlər-mürşidilər bu məskunlaşma ocağı üçün müqəddəs yurdu, sakral-irfani ruhlrın məkanını təsadüfi seçməmişlər.

Ağkilsə kəndinin ortasında, aşıq Ələsgər ocağından 200 m aralıda ağ daşdan inşa edilmiş və yaşı IV-V əsrə aid Alban məbədi (düzbucaqlı şəkildə, üstü tağbəndli, hündürlüyü 10 m, eni və uzunluğu 10 m x 20 m, içəri geniş, böyük zal olmaqla, həyəti 30 m x 40 m) daş örtükdən ibarət idi. Qapının üstündə 2 m boyda daşa sivri başlıqlı xaç həkk edilmişdi (hay kilsəsinin istifadə etdiyi xaç tə-

Aşiq Ələsgər mükəmməl dini-irfani biliyə və ruhsal-duyğusal təbə malik olduğu kimi, onun qardaşı oğlu ustad şair, el aşığı Növrəs İman-İman Məşədi Salah oğlu da (1903-1932, itkin düşüb) hafizlərdən olub, Hüseynquluuşağı kəndində dini təhsil almış, ruhani dünyagörüşünün hikməti və bilgisinin aşıq olduğundan emisi onun haqqında deyib:

-Bu bədən bu başı gazdərə bil-məz...

İmandan qalma bir beytdə deyilir:

Gəldi Məhərrəmlik, kəsdi aranı,
Gəlmək olmaz bir diyara, çətin-dir...

Növrəs İman dini-irfani dünyagörüşünə görə təqib olunmuş, bir

"Qərbi Azərbaycanın sakral coğrafiyası" silsiləsindən Göyçə mahalının səmavi ruhu...

daş təsiflərin, məbəd tikililərinin, naxışlı məişət və bəzək əşyalarının... yayıldığı Göyçə mahalının kəndlərində Türk-Müsəlman dini dünyagörüşü eyni etnogenetik təməl üzərində yaranmış, formalaşmış və inkişaf etmişdir. Çünki, bu üzvü vəhdət minilliklərlə (xristianlığaqədərki Alban mədəniyyəti dövrü ilə) sayılan tarixə malik olmuş, bu tarixi-coğrafi keçmişini özündə yaşatmışdır.

Bu sırada dini-tarixi irsimizin bir nümunəsi bölgənin Zod kəndinin (1000-dən çox ev var) mərkəzi hissəsindəki yaşı e.ə. II-III əsərə aid olan Alban məbədinin (hündürlüyü 4 m, eni və uzunluğu 15-20 m, geniş həyəte malik) qapısı üstündəki xaç təsifli (sivri sonuclu) və yazı nümunəsinin (2 m boyda daş lövhə üzərində) eynisi olmaqla qonşu Hüseynquluuşağı kəndinin şərq tərəf 6-7 km məsafədə olan "Daşlı Güney" yerində 1980-ci illərin əvvəllərində qazıntı işləri zamanı tapılmış şüşə kimi hamar daş sütununda (yəkə qaya parçasında) da müşahidə olunmuşdur. Və yaxud, kənddən 200-300 m aralı, "Ocaq təpə" adlı sahədə 1985-ci ildə yazılı və 25 Alban xaçı naxışlı iri daş parçası (2,5-3 m boyda, eni 3-4 m) üzə çıxarılmışdır.

Adından da bilindi ki həmin yerin əski ibadət və ziyarət ocağı olduğu güman edilir və o yerin ətrafında ancaq taxıl əkilirdi.

Qaraqoyunlu kəndi istiqamətində 2 km aralıda (kəndin cənubunda), Hüseyn çayının yuxarı hissəsində keçən əsrin 70-80-ci illərində torpaq qurqanlarda qazıntı aparılarkən tapılan küpələrdə qaralmış buğda dənələri vardı, eləcə də oradan rəngli-naxışlı kaşı, saxsı nümunələri də üzə çıxarılmışdır.

Yaşlı sakinlərdən Məşədi İsmayıl Alı oğlunun (1859-1937), Molla Nəcəf Ali oğlunun (1867-1937), Qasım Molla Cəfər oğlunun (1906-1986)... söyləmələrinə görə, Hüseynquluuşağı kəndinin əski yurdu yuxarı tərəfdə, "Ağillar yüksək-

məskunlaşmışdır (Məşədi Xavərlər, Hellaclılar tayfası olmaqla).

Bütöv Azərbaycanın Səfəvi hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin müridi Sarı Yaqub (Zərgərli) kəndində yaşayan Seyid Hüseyn Məhəmməd oğluna (1430-1535) - Miskin Abdala mahalda vergitoplama hüququ verən Fərmanı indiyədək qalmaqdadır. Eləcə də, "Şah düşən yer" adlı oyaq (Çəmbərək nahiyəsinin Ağbulaq kəndi yaxınlığında) Ş.İ.Xətəinin adı ilə, bu yere etdiyi səfərlə bağlıdır.

Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin aşıq məktəbinin banilərindən olan Miskin Abdal həm də bu bölgədə Sufi-irfani təliminin filosofu, müdrik rəhbəri olmuşdur, "Zərgərli" ruhani icmasını, San Yaqub kəndində (200-ə qədər evli) dini-irfani məktəbi yaratmışdır.

Miskin Abdal ocağını (evi bir mərtəbəli, iki otaqdan ibarət, kəndin yuxarısında, dağın döşündə, dərənin arasında idi, ocağın qoruyucusu Əsməli deyirdi) 1918-ci ildə həydaşnak quldurları söküb-dağıtmaq istəyəndə evin ağac tiri biri düşür quldurlar başına, öldürür, onunla da düşmən oranı tərk edir. Bu müqəddəs irfani-sufi ocağında Miskin Abdalın çuxası, atının dağıdılan boyunduruğu, çulu, piyaləsi... saxlanılırdı. Ocağı ziyarət edən niyyəti qəbul olunurdusa, piyaləyə tökülən bir damcı su aşıb-daşır, piyalədən

sfirindən tamam fərqli).

1970-ci illərdə Basarkeçər rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Bilal Xəlil oğlu Məmmədov (1914-1975, aşıq Ələsgərin qardaşı oğlu) məbədin içərisindəki divarlarda (1,5 m x 1 m ölçülü daş lövhələrdə, eləcə də kilsədə çoxlu əski Alban əlifbalı kitablar var idi) yazı nümunələrini oxumaq üçün Üçmüəzzin kilsəsindən hay keşişlərini və İrəvan şəhərindən alimləri dəvət etmişdi kəndə, heç biri yazılan oxuya bilməmişlər, bu yazıların haylara aid olmadığını bildirdilər. Daş kitabədəki zərif imlər milli xalqa xəzinəmizin eynisi idi.

Məbədin arxa divarından 2-3 m aralı bulaq axırdı, suyu Hüseyn çayına (bu çay kəndin cənubunda, 2 km aralıda axırdı) tökülürdü.1973-cü ildə kənddən kənarda, məbəddən 300-400 m aralıda torpaq qazıntısı zamanı saxsı su boruları (hərəsi 2 m uzunluqda) üzə çıxanda, həmin bulaqda su qurudu, kəsildi, sonra bərpa edildi.

Kəndin yaxınlığındakı "Ocaq yeri"ndə Alban sakral mədəniyyətinin daş lövhəsi xaç təsifli və xüsusi naxışlı idi (eni 3-4 m, uzunluğu 6 m).

Ağkilsə kəndinin cənubunda, 2,5 km məsafədə olan "Yelvə dərəsi"ndəki talada "Bəzixana ocağı"nda 3-4 ədəd daş küplər (hərəsi 20 litr tutuma malik) tapılmışdı, həmin yere yaxın qayalıqdan isə bulaq çağlayıb axırdı.

müddət Kəlbəcər nahiyəsinin Seyidlər kəndində yaşamışdır...

Göyçə mahalının Ağkilsə, Sarı Yaqub, Zod...kəndlərində irfani-ruhani dünyagörüşünün təşəkkülündə dini təlim-tədris ocaqlarının, din xadimlərinin... yeri mühüm tarixi mərhələ təşkil etmişdir. Belə ki, Ağkilsə kəndinin yuxarısında, Hacılar məhəlləsində Hacı Karim və Hacı İbrahim tərəfindən tikilmiş, 200 illik yaşa malik Cümə məscidi (4 m hündürlüklü, 10 m x 15 m ölçüdə, 4 m-lik ağac sütunları xüsusi bəzəkli və naxışlı olan bir otaqlı və artırmalı, giriş qapısının üstündə və sol yanında daş parçasında yazılı) 1920-ci ilədək nahiyədə tanınmış dini-tədris mərkəzində (mədrəsədə), məşhur hafizlərin çalışdığı irfan ocağında həm də dünyəvi elmlər öyrədilmişdir.

Bu bərədə həmin ocaqda mükəmməl təhsil almış Nağı Nəcəf oğlu (1883-1943), Güləndam Hüseyn qızı (1891-2003), İman Həməz oğlu Hacıyev (1890-1986)... unudulmaz xatirələrini tez-tez yada salırdılar...

Alban dini-sakral mədəniyyətinin memarlıq-arkitektura üslubunda Göyçə mahalının Ağkilsə, Zod... kəndlərində inşa edilən məbədlərin eyniliyi Kəlbəcər rayonundakı Dədəvəng, Daşkesən rayonunun Bayan, Çovdar, Qabaçtepe... kəndlərindəki dini-ibadət ocaqları ilə müqayisədə təsdiqini tapmışdır.

R.S. Göyçə mahalının Zəngikənd nahiyəsinin adı çar Rusiyanının hökmdarı I Pavelin (1754-1801) qızı Yelena Pavlovnanın (1784-1803) şərifinə 1935-ci ilədək "Yelenovka" adlanıb, sonra hay kilsəsi "Sevan" kimi dəyişib.

(Yazının hazırlanmasında həm də Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər nahiyəsinin Hüseynquluuşağı və Ağkilsə kənd sakinləri Hacı Novruz Məhəmməd oğlu İsmayilovun (1932), Akif Oruc oğlu Cəfərovun (1954) məlumatlarından istifadə edilmişdir.)